

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КеАҚ

**«БУЛЛИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ:
ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

22 мамыр, 2024 жыл

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ БУЛЛИНГА:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

22 мая, 2024 года

АСТАНА

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КеАҚ

**ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР ФАКУЛЬТЕТІ
ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСЫ**

**«БУЛЛИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

22 мамыр, 2024 жыл

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ БУЛЛИНГА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

22 мая, 2024 года

**Астана
22 мамыр, 2024 ж.**

УДК 159.922.7

ББК 88.8

Б 83

Бас редактор/главный редактор:

Асылбекова М.П. – педагогика кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор (заведующая кафедрой педагогики, к.п.н., профессор)

Б 83 «Буллингтің өзекті мәселелері: теория және практика» халықаралық ғыл.-прак. конф. материалдар жинағы (22 мамыр, 2024 жыл) = Сборник материалов межд. науч.-прак. конф. «Актуальные вопросы буллинга: теория и практика» (22 мая, 2024 года). / Бас ред./гл. ред.: Асылбекова М.П./ – Астана: «Булатов А.Ж.» ЖК, 2024. – 468 б. (с.)

ISBN 978-601-326-780-7

Жинаққа Қазақстан және шетел ғалымдарының, ЖОО оқытушыларының мектеп мұғалімдерінің, студенттер, магистранттар, докторанттардың мақалалары енгізілген.

В сборник включены статьи казахстанских и зарубежных ученых, преподавателей вузов, школьных учителей, студентов, магистрантов, докторантов.

BR18574152 «Балаларға қатысты буллингтің алдын алу шараларын әзірлеу және оның өзекті аспектілерін зерттеу» тақырыбындағы 2023-2024 жылдарға арналған бағдарламалық мақсатты қаржыландыру жобасы аясындағы «Буллингтің өзекті мәселелері: теория және практика» халықаралық ғылыми-практикалық конференция.

УДК 159.922.7

ББК 88.8

ISBN 978-601-326-780-7

© «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ, 2024

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Сомжүрек Б.Ж. –	ғылыми семинар төрағасы, әлеуметтік ғылымдар факультетінің деканы;
Асылбекова М.П. –	педагогика кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор;
Атемова К.Т. –	педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
Сейітқазы П.Б. –	педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
Шалғынбаева Қ.Қ. –	педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
Албытова Н.П. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;
Сламбекова Т.С. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;
Шолпанкулова Г.К. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;
Жубакова С.С. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент;
Жукенова Г.Б. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент;
Махадиева А.К. –	философия докторы (PhD), доцент м.а.
Балтабаева Ж.Б. –	магистр, аға оқытушы

ЧЛЕНЫ ОРГКОМИТЕТА:

Сомжүрек Б.Ж. –	председатель научного семинара, декан факультета социальных наук;
Асылбекова М.П. –	заведующая кафедрой педагогики, к.п.н., профессор;
Атемова К.Т. –	доктор педагогических наук, профессор;
Сейітқазы П.Б. –	доктор педагогических наук, профессор;
Шалғынбаева Қ.Қ. –	доктор педагогических наук, профессор;
Албытова Н.П. –	кандидат педагогических наук, профессор;
Сламбекова Т.С. –	кандидат педагогических наук, профессор;
Шолпанкулова Г.К. –	кандидат педагогических наук, профессор;
Жубакова С.С. –	кандидат педагогических наук, доцент;
Жукенова Г.Б. –	кандидат педагогических наук, доцент;
Махадиева А.К. –	доктор философии (PhD), и.о. доцента.
Балтабаева Ж.Б. –	магистр, ст. преподаватель.

сентября 2019 года. - Том 1. – Кострома: Костромской государственный университет, 2019. – С. 186-190.

15. Солдатова, Г. У. Кибербуллинг: особенности, ролевая структура, детско-родительские отношения и стратегии совладания. / Солдатова Г. У., Ярмина А. Н. – Текст : непосредственный // Национальный психологический журнал. - 2019. - № 3(35). - С. 17-31.

FTAMP 15.31.31

ЖЕТКІНШЕКТІК ОРТАДАҒЫ БУЛЛИНГТІК КӨРІНІСТЕР

Кунанбаева Айзат Жайдархановна

kunanbaevaaz@yandex.kz

«Психология» білім беру бағдарламасының 2 курс докторанты,
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

Аннотация Қазіргі кезде жеткіншектер ортасында буллингтік көріністер жиі орын алууда. Мұндай жағдайлар ожеткіншектердің эмоционалды жағдайына, тұлғасының дамуына теріс әсер етеді, қайғылы жағдайларға әкелуі мүмкін. Білім беру мекемелерінің педагогикалық ұжымдарының міндеттерінің бірі - жеткіншектер арасындағы қатыгездік пен буллингтің, қорқытудың алдын алу. Мектептегі буллингтің алдын алудың тиімді әдістеріне оның қатысушыларына қатысты көптеген функцияларды орындайтын әлеуметтік тренингтер кіреді: ақпараттық - білім беру, танымдық, дамытушылық, әлеуметтік-коммуникативті. Әлеуметтік тренингтер арқылы буллингтің алдын алу буллинг тақырыбын түсінуге, оған теріс көзқарас қалыптастыруға, мәселенің дәрежесі мен оны шешу жолдарын түсінуге бағытталған.

Annotation Currently, bullying manifestations often occur in the teenage environment. Such situations negatively affect the emotional state, personal development, and can lead to tragedies. One of the tasks of the teaching staff of educational institutions is the prevention of abuse and bullying, bullying among adolescents. Effective methods of bullying prevention at school include social trainings that perform many functions in relation to its participants: informational, educational, cognitive, developmental, social and communicative. Bullying prevention through social training is aimed at understanding the subject of bullying, forming a negative attitude towards it, understanding the extent of the problem and ways to solve it.

Түйін сөздер: Жеткіншек, буллинг, зорлық-зомбылық, тренинг, алдын алу.

Keywords: Adolescence, bullying, violence, training, prevention.

Мектептегі буллинг жағдайлары бұқаралық ақпарат құралдарында физикалық және психологиялық жарақаттар түріндегі қатыгез көріністерге байланысты, әсіресе физикалық және психологиялық зорлық-зомбылықтың нақты жағдайларына байланысты жиі талқылануда. Жеткіншектік кезеңіндегі

зорлық-зомбылық мәселесі жіті мұқият назар аударуды қажет етеді, өйткені бұл жеткіншектердің одан әрі дамуы мен жеке қасиеттерінің қалыптасуын анықтайтын білім беру мекемесіндегі мәселе.

Балаларға қатысты зорлық-зомбылық туралы Дүниежүзілік баяндамаға сәйкес, әлемдегі әрбір оныншы мектеп оқушысы білім беру ортасында зорлық-зомбылыққа ұшырайды және бұл көрсеткіш жыл сайын артып келеді [1].

ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығы жүргізген оқушылардың өз денсаулығы мен әл-ауқатына қатысты мінез-құлқын бағалау және мониторингілеу бойынша 2022 жылғы Ұлттық зерттеу нәтижесі бойынша, балалардың 17,5% - ы мезгілімен буллингке ұшырайды, сауалнамаға қатысқан жасөспірімдердің 6,8% - ы айына 2-3 рет айналасындағылар тарапынан буллингті және қорқытуды бастан кешірген, 11-15 жастағы балалардың 14,1% - ы өз құрдастарына қатысты буллингке қатысқанын мойындаған [2].

Буллинг «агрессор мен жәбірленуші арасындағы көрінетін (сезілетін) күш теңгерімсіздігін қамтитын кез келген қажетсіз агрессивті мінез - құлық, бірнеше рет қайталанатын, сонымен қатар физикалық, психологиялық, әлеуметтік, білім беру сипатындағы зиян келтіреді немесе күйзеліс тудырады" деп түсініледі [3].

Көбінесе буллинг оқушылардың үлгерімінің төмендеуіне, олардың эмоционалдық жағдайына, суицидтік көңіл-күйге дейін әсер етеді. Буллинг орын алған кезінде агрессордың әрекеттері заңға қайшы болуы мүмкін, қоғамда қабылданған мінез-құлық нормаларын бұзуы мүмкін. Осыған сүйене отырып, білім беру мекемелерінің педагогикалық ұжымдарының міндеттерінің бірі - жеткіншектер арасындағы қатыгездіктің алдын алу, буллинктің алдын алу болып отыр.

Буллинг көбінесе жеткіншектер ортасында болатынын ескерсек, әдетте, зерттеушілер мұны жеткіншек бастан кешіретін жалпы қайта құрумен байланыстырады: физиологиялық және жеке өзгерістер, ересек өмірге әлеуметтік бейімделу проблемалары, әлем бейнесін қалыптастыру. Бұл жаста адам өзінің өмірлік белгілерін іздеумен, жоспарларды анықтаумен, басқалармен қарым-қатынас моделін қалыптастырумен сипатталады.

Жеткіншектік кезеңде адам өзінің өмірлік белгілерін іздеумен, жоспарларды анықтаумен, басқалармен қарым-қатынас моделін қалыптастырумен сипатталады. Л.С. Выготский осы кезеңнің маңыздылығына баса назар аудара отырып, ол бұл кезең өзін-өзі бағалауды қалыптастыру, әлеуметтік рөлдерді игеру, моральдық принциптерді дамыту және нормативтік мінез-құлықты реттеу үшін сыни кезең екенін сипаттады [4].

Осы жеткіншектік кезеңдегі адамға жасалған кез-келген зорлық-зомбылық ұмытылмастай және бүкіл өмірге әсер қалдырады, дамуға деструктивті әсер етеді, бұл жеткіншекке өзі мен әлем туралы жағымсыз идеялардың шоғырлануына әкеледі деп болжауға болады.

Жеткіншектің өмірінің көп бөлігі оқушылар ұжымында өтетіндіктен, мектепте өзі және қоғам туралы негізгі идеялар қалыптасады. Сонымен қатар,

құрдастарымен қарым-қатынас жасөспірімдердің әлеуметтенуіне әсер етеді, оның мінез-құлқы мен болашақтағы мінезін анықтайды.

Қарым - қатынас, байланыс жүйесін құру, топтар үшін өзіндік маңыздылық қажеттілігі және жеткіншектік кезіндегі ұжымдық іс – шараларға қатысуға деген ұмтылыс - қажеттіліктерді анықтайтын және жетекші іс-әрекет. Олардың теріс жағы жеткіншектердің жеке тұлғасына әсер етеді, терең тәжірибе тудырады. Жеткіншек осы ұжымның қабылданған қарым-қатынас нормаларын ескере отырып, әртүрлі ұжымдарда байланыс орнатуды үйренеді, өзінің мінез-құлқының рефлексиясын және өзінің "Мен" -нің мүмкіндіктерін бағалау қабілетін үйренеді [5].

Зерттеуші Д. Н. Соловьев атап өткендей, қатыгездік балалардың қарым-қатынасында жиі байқалады, әртүрлі сипатта болады және мектепте қорлау деп аталатын мәселеге ұқсас. Өз зерттеуінде автор "буллинг" ұғымын басқа адамға зиян келтірумен сипатталатын деструктивті: моральдық (психикалық, психологиялық) және физикалық өзара әрекеттесу ретінде ашады [6].

Жеткіншек жастағы оқушылардың психологиялық ерекшеліктері құрдас-тарымен қарым-қатынас саласына қатты әсер етеді. Бұл жеткіншектердің негізгі проблемаларының бірі, өйткені құрдастарымен қарым-қатынаста әлеуметтік қатынастарды модельдеу жүреді, мінез-құлық пен моральдық құндылықтардың салдарын бағалау дағдылары қалыптасады. Көшбасшы болуға, өз ұжымында танылуға және сыныптастар арасында немесе құрдастар тобында маңызды орынға ие болуға деген ұмтылыс жасөспірім үшін ең маңызды болады. Алайда, жеткіншектер бұған әрдайым қол жеткізе бермейді, өйткені бұл жеке ерекшеліктерге байланысты, олар үшін маңызды топта сәтті әлеуметтенуге және мәртебелік орынға ие болуға кедергі келтіреді. Мінез - құлықтағы агрессивтілік, депрессия және мазасыздық сияқты психологиялық ерекшеліктердің көрінісі отбасындағы балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың бұзылуының салдары болуы мүмкін; ата-аналардың баланың жеке басын құрметтемеуі; мектептегі үлгерімнің төмендігі; мүлктік, әлеуметтік және этникалық теңсіздік және т.б. Құрдастар арасындағы шешілмеген мәселелердің нәтижесінде жеткіншек ұзақ уақытқа созылатын басқа адамға (біреуіне немесе көпшілігіне) қарсы теріс әрекеттерді көрсете бастайды. Жеткіншек үшін буллинг өзін-өзі жүзеге асырудың, басқалардың назарын аударудың немесе қорқытудың, басқаларға ашуланудың тәсіліне айналады; танымал болу мүмкіндігі және т. б. Сонымен бірге, бұл кезде жеткіншек өзінің мінез-құлқының барлық қателіктерін, яғни жәбірленушілерге қалай әсер етуі мүмкін екенін түсінбейді.

Жеткіншектік ортада қорқыту жағдайында келесідей рөлдер бар: буллер, жәбірленуші және куәгер, бұлардың барлығының өзіндік ерекшеліктері бар. Буллер агрессивті әрекет етеді, өзінің жоғары мәртебесін бекітеді немесе қалаған пайдасына қол жеткізеді. Бұл оның мақсаттарын білдіреді және девиантты мінез-құлық оларға қол жеткізуге қызмет етеді. Жәбірленуші виктимді мінез-құлыққа бейім, өйткені ол өзінің әлеуметтік мәртебесін абайлап "бағалайды" және қақтығыстардан аулақ болады. Куәгерге конформ-

ды мінез-құлық тән, осылайша ол топта қорқытудың, буллингтің көрінісін ынталандырады. Жеткіншектер ортасындағы бұл құбылысты жеткіншектер топтарындағы өзара әрекеттестіктің тұрақты түрі ретінде қарастыруға болады, бұл топтың кейбір мүшелерін басқалармен жүйелі түрде басу және оларға қатысты әртүрлі агрессия көріністерінде көрінеді.

Мектептегі буллингке байланысты мәселенің өзектілігі психологиялық аспектіде көрінетін салдарлардан көрінеді – жеткіншектердің мазасыздығының жоғарылауы, олардың ашуланшақтығы, агрессияның көрінісі және мінез-құлықтағы апатия, бейімделу және т. б. сонымен қатар, қан қысымының бұзылуымен, ұйқымен, бас айналуымен байланысты соматикалық салдарлар да көрінеді, іштің және арқадағы ауырсыну, әртүрлі физикалық жарақаттар және т. б.

Басты мәселе, шын мәнінде, мамандардың (пән мұғалімдері, педагог - психолог, әлеуметтік педагог және сынып жетекшісі) оқушылармен және олардың ата-аналарымен кешенді өзара іс-қимыл жүйесінің әлсіздігі. Маңызды міндет – сыныптастар мен мұғалімдерге қатысты агрессияға бейімділік танытатын жеткіншектердің мінез – құлқындағы қауіпті көріністерді уақытында байқау. Жедел әрекет ету, білім беру процесінің барлық субъектілерінің тиімді қатысуы мектептегі қорқытудың кез-келген түрінің пайда болуына жол бермейді, бұл пайда болған жанжалды жағдайларды жою кезеңінде мүмкін. Жеткіншектермен сабақтан тыс уақытта мұғалімнің бірлескен, ұйымдастырылған іс-әрекеті, сондай-ақ жеткіншектер мен олардың ата – аналарының кеңес беруге, профилактикаға бағытталған әлеуметтік педагог пен педагог-психологтың қызметі агрессивтілік пен деструктивті мінез-құлық көріністерінің деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді. Өкінішке орай, жеткіншектерге, олардың ата-аналары мен мұғалімдеріне білім беру ортасында бағытталған бірлескен профилактикалық іс-шаралардың жеткіліксіз саны осы мәселені шешуде мақсатты, жүйелі жұмысты ұйымдастырудың маңызды қажеттілігін көрсетеді.

Әлеуметтік тренингтер мектептегі зорлық-зомбылықтың алдын алудың негізгі тиімді құралдарының бірі болып табылады. Т.В. Сенько әлеуметтік тренингті жеткіншектердің жеке басының дамуына, оның коммуникативті және әлеуметтік құзыреттілігінің қалыптасуына ықпал ететін қарым-қатынастың арнайы ұйымдастырылған түрі ретінде сипаттайды. Бұл өз кезегінде жеткіншектердің, сондай-ақ олардың ата-аналарының жеке мәселелерін шешуге көмектеседі [7].

Әлеуметтік тренингтер, ең алдымен, айналадағы адамдармен дұрыс қарым – қатынас жасау және өзара әрекеттесу дағдыларын игеру міндетін қояды. Әлеуметтік-психологиялық тренинг өмірлік қарым – қатынас тәжірибеңізді рефлексиялауға мүмкіндік береді, яғни өзара әрекеттесудің сындарлы әдістерін таңдай отырып, жаңасын талдауға болады.

Әлеуметтік тренингтердің әсері - бұл адамның өмірінде болып жатқан оқиғаларды түсінуге үйретеді, қорқыныштан, алаңдаушылықтан асып, басқа адамдардың алдында жеке тәжірибелерімен бөлісуге көмектеседі және

адамның "ауырсыну нүктелерін" жеңуге көмектеседі. Әлеуметтік тренингтер өскелең ұрпаққа моральдық проблеманы сезінуге, қиын жағдайларда, рефлексияны дамытуда өзіндік мінез-құлық стратегияларын таңдауға көмектеседі.

Осылайша, әлеуметтік тренингтер жеткіншектер арасында буллингтің алдын алуды ұйымдастырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады.

Пайдаланған дереккөздер тізімі

1. Самохвалова А. Г., Евстигнеева К. А., Крылова А. А. Профилактика насилия в образовательной среде школы: кросскультурный аспект // Вестник Костромского гос. ун-та. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2019. No 3 (25). С. 24–31. doi 10.34216/2073-1426-2019-25-3-24-31
2. <https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm/press/news/details/624537?lang=ru>
3. Gladden R. M., Vivolo-Kantor A. M., Hamburger M. E., Lumpkin C. D. Bullying Surveillance among Youths: Uniform Definitions for Public Health and Recommended Data Elements. Version 1.0. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U. S. Department of Education, 2014. 235 p.
4. Выготский Л. С. Психология. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. 1008 с.
5. Сорокоумова Е. А. Возрастная психология. М.: Юрайт, 2023. 227 с
6. Соловьев Д.Н. Модель профилактики буллинга среди школьников подросткового возраста / Д.Н. Соловьев // Интернет-журнал Науковедение. - 2014. - No3.
7. Сенько Т.В. Диагностико-коррекционная работа с агрессивными детьми и подростками / Т.В. Сенько // Психологическая служба. - 2002. - No 1. - С. 47-51.

МРНТИ 14.35.07

ЗАМАНАУИ КОММУНИКАЦИЯ ҚҰРАЛДАРЫНДАҒЫ КИБЕРБУЛЛИНГ

Сейтбекова Эльмира Бекболатовна

М. Әуезов атындағы ОҚУ, 2 курс магистранты

Аннотация. Бұл мақалада заманауи коммуникация құралдарындағы кибербуллинг мәселесі қарастырылады. Бұл феноменнің анықтамаларына талдау жасалынып, ақпараттық коммуникациялық технологиялар құралдарындағы кибербуллингтің нақты буллингтен айырмашылығы ашып көрсетіледі. Кибербуллингтің түрлері, олардың көрініс беру ерекшеліктері сипатталады.

Annotation. The article examines the problem of cyberbullying in modern means of communication. The definitions of this phenomenon are analyzed, and the difference between cyberbullying in information and communication technology tools and real bullying is revealed. The types of cyberbullying and the features of their manifestation are described.